

LJUDSKI+ SVETNIKI

V ZNAMENJU+LET NIH ČASOV ★ V VRE MENSKIH NAPOVE DIH+VEROVANJIH IN OBIČAJIH

Svetnice in svetniki, ki so iz mučeniških in pobožnih življenj zrastle v nadnaravne like krščanske cerkve, so postali ljudski deloma po legendi in raznih čudežih, deloma pa zaradi tega, ker so v svoja čudodelna območja morali prevzeti tudi stvari in dejanja, ki jih iz njihove legende in življenja velikokrat nikakor ne moremo razložiti. Sveto Lucijo na priliko, ki jo praznujemo 13. decembra, vsi Slovenci poznajo kot dobro priprošnjico za očesne bolezni. Sv. Lucija je za zdravje oči, ona je zaščitnica slepcev. Belokranjci pravijo: »Na Lucinje ne smeš voziti zato, da ne curi potem živini iz oči.« In če kje v preprosti slovenski cerkvi na deželi iščemo med oltarnimi kipi sv. Lucijo, zmerom jo bomo spoznali po njenem stalnem svetniškem atributu, po očeh na krožniku. Ta njen patronat in atribut pa si kaj lahko pojasnimo iz legende, ki pravi, da je sveta Lucija imela tako lepe oči, da so vzbudile ljubezen nekega pogana. Zaradi tega da si jih je z nožem izbodla in nato na krožniku poslala poganskemu snubaču. Nobene zveze z njeno legendo pa nima štajerski običaj, na dan sv. Lucije peči male hlebe kruha »lucijščake«, ki jih »polažarji« polagajo živini, da ji bolj tekne. Ako ni bilo polažarja, mine pri hiši vsa sreča. Dalje hodi na štajerskem črna sv. Lucija s strežnico po hišah liki sv. Miklavž in obdarja otroke, ki radi molijo. O vsem tem in podobnem legenda molči, spričo česar moremo sklepati, da je ljudstvo zamenjalo sv. Miklavža s sv. Lucijo, njen dan pa da je padel na kak važen davni poganski praznik, čigar verovanja in običaji so se enostavno oprijeli krščanskega svetniškega lika. Ljudskost svetnikov in svetnic ima torej lahko več izvorov, v prvi vrsti naslednja dva: splošno poznano legendo, ki ustvarja attribute in zaščitništva, ter tisto davno, neminljivo ljudsko vero, ki skrbi za stvari, ki rešujejo kmetov obstoj, namreč za hišno srečo, za plodnost in rast narave.

Narava, polje, travnik in njih uspešna rast pa so odvisni od dobrega ali slabega vremena v raznih letnih časih. Prerokovalci vremena, dobre ali slabe letine pa so zopet posamezni koledarski dnevi, so mnogoštevilni svetniki, ki jih praznujemo po koledarju v teku štirih letnih časov. Zato so svetniki tudi zaradi tega ljudski, to je kmetu domači, ker so večkrat verna podoba letnega časa, preizkušeni napovedovalci vremena ter dobre ali slabe letine.

Zima.

Štiri letne čase imamo: zimo, pomlad, poletje, jesen. V vsakem koledarju kje na njegovi prvi strani najdemo zapisano, kdaj se en letni čas začne, kdaj jenja in kdaj se drugi pričene. Tako beremo o zimi, da nastopi 22. decembra in traja do 20. marca, pomlad pa da se začne 20. marca in se konča 21. junija itd. Tako odmerjajo letne

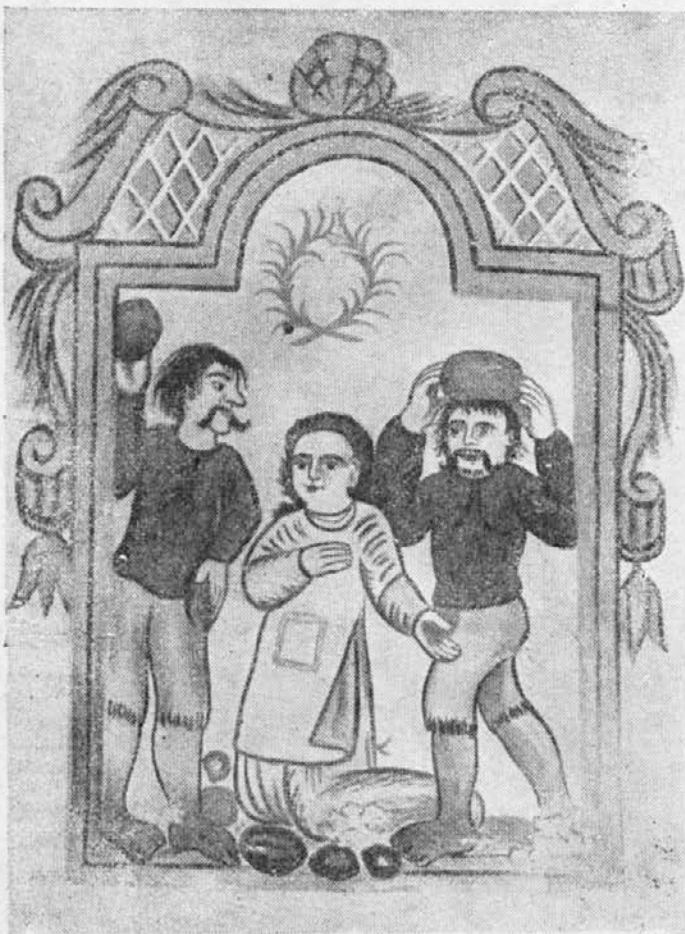

Sv. Jurij

(ljudska slika na steklo v Etnograf. muzeju v Ljubljani).

čase astronomični (zvezdoslovni) vidiki. Kdor pa je dalje časa prebival na kmetih ter spoznal ljudske vremenske nazore, bo ugotovil, da se na takšno odmerjanje letne časovne dobe kmetski človek prav malo ali celo nič ne ozira. V severnih deželah pozna ljudstvo izvečine le dva letna časa, t. j. zimo in poletje, v južnih krajih pa tri, štiri ali pet letnih časov. Tudi posamezni meseci, ki v vremenslovnem pogledu veljajo n. pr. za jesenske mesece, se ne imenujejo povsod jesen. — Zima traja po astronomskem vidiku od 22. decembra do 20. marca, dejansko pa nastopi že konec novembra ali v začetku decembra — (ponekod na severu seveda še prej) — ter vzame slovo konec februarja ali najkasneje sredi marca. Tako kroji zimo kmet, ki je njegova najboljša šola živo vsakoletno izkustvo, priroda sama, ki pred njim ne more skrivati svoje spremembe.

Zimski ljudski svetniki pa so zimski zategadelj, ker jih praznujemo pozimi, ker jih obkrožajo zimski običaji, ki imajo svoj izvor v starodavnih poganskih uverah in kultih, so zimski, ker jih je kmetsko ljudstvo okitilo in napravilo domače z raznovrstnimi vremenskimi prerokovanji, reki in pregovori. Končno so zimski, ker jih ljudstvo tudi tako imenuje. Naj nas nikar ne moti, če so med zimskimi svetniki tudi znanilci pomladi in jesenskega sadu, saj to je ravno bistvo kmetske zime, da kmet sredi njene najgloblje tišine prisluhne prihodu pomladi ter želi, da

Kamenjanje sv. Štefana
(freska na kmečki hiši v St. Fužini iz l. 1790).

bi mu bila jesen kar najbolj plodonosna. Kakor je na eni strani podoba, da so nekateri svetniki pozimi bolj pomladanski nego zimski, tako na drugi strani srečamo spomladi, n. pr. v maju, svetnike, ki jih ljudstvo imenuje ledene možé. Mislim na sv. Pankracija, Servacija in Bonifacija in na moko Zofko. Slovenski pregovor pravi o njih: »Sv. Pankracij, Servacij in Bonifacij so ledeni radi vsi.« Res je na prvi pogled čudno, da ljudstvo te pomladno-majske svetnike tako določno imenuje ledene, med tem ko se s tem atributom ne more ponašati noben svetnik v zimskem letnem času. Tu nam spet ljudsko izkustvo pojasnjuje in nas poučuje, da v maju kaj rado dežuje, sneži in da utegne nastopiti celo mraz, enak zimskemu. Zimski mraz v maju pa je mnogo bolj vsiljiv in leden in nas bolj pretrese nego v zimskem decembru ali januarju. Če majsko-pomladni svetnik prinese mraz, je zares leden. To je njegova posebnost, redkost, nenavadnost, nasprotno pa je ledenost zimsko-decemberskega svetnika samo ob sebi razumljiva, naravna.

Med prvimi zimskimi svetniki oz. svetnicami, ki prerokujejo vreme, letino ali jesenski sad, je sv. Barbara, ki jo praznujemo 4. decembra. Slovenski pregovor pravi: »Če se vidi na sv. Barbare dan na njivi strnišče, se bo videlo potem vsak mesec (ker bo malo snega).« S sv. Lucijo (13. XII.) se vse globlje pomikamo v zimo in njena dolgonočja. Noči so daljše, dnevi pa zmerom krajši. Kajti slovenski pregovor modruje: »Lucija kratki dan, je znano vsem ljudem.« »Dnevi od sv. Lucije do Božiča kažejo, kakšni bodo prihodnji meseci.« Sv. Štefan (26. XII.), drugi božični praznik, je že globoko v zimi, toda kmet misli na njegov praznik na žito v prihodnjem letu: »Dež na Štefanje obeta le malo žita prihodnjega leta. — Če na Štefanje burja buči, trta prihodnjič nič kaj ne obrodi.« — Sv. Trije kralji (6. I.) običajno že prekoračijo najglobljo točko v zimi: »Na sv. Treh kraljev dan je dan za en petelinov kobalj

daljši.« Zimski sv. Trije kralji oznanjajo jesensko vino: »Če so na Treh kraljev jamice polne vode, bomo imeli v jeseni polne sode.« Vsi zimsko-januarski svetniki kaj radi napovedujejo bodočo letino. Med njimi je v tem pogledu zlasti zgovoren sv. Pavel, puščavnik (10. I.): »Če na sv. Pavla sonce sije, takrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi.« Ali: »Če Pavla dan je čist in jasen, bo zemlje sad v tem letu krasen. — Če sv. Pavel po vetru prijezdi, se za njim rad dež ugnezdi.« O sv. Antonu, puščavniku (17. I.) tudi naš kmet vé, da »če z dežjem prihaja, se dolgo potem zemlja napaja«. O naslednjih dveh, o sv. Fabijanu in sv. Boštjanu (20. I.), pa je znano, da sok v drevju preženeta. Tudi sv. Neža (21. I.) mnogo pové o vremenu, zlasti o sadežu v tem letu: »Ako je na dan sv. Neže oblačno, bo obilno graha. Prav dohro je, če ga moreš ta dan nasaditi. — Ako na dan sv. Neže sonce sije, bo sadje črvido, oblačno vreme pa pomeni zdravo sadje. — Če gredo na sv. Neže dan žene na Kum bosé, se potem na polju žita kopice gosté.« Sv. Vincenc (22. I.), ki se na njegov dan ptiči ženijo, je ponekod patron viničarjev. Zato rad prerokuje, kakšno bo jesensko vino. Na sv. Blaža dan (3. II.) kmet želi, da bi dež čimprej pobral sneg. Zato se obrača na svetnika: »Ljubi sv. Blaž, glej da dežja daš.« In če je kmet uverjen, da je na Svečnico zime konec, se bridko moti in si po izpregledanju pravi: »— to je laž, pravi sv. Blaž.«

V februarju se zimski čas in začetek pomladi že narahlo stikata. A navzlic temu zapade ta mesec največkrat mnogo snega. Tako »sv. Rotija (6. II.) navadno ima — vsako zimo največ snega.« Sv. Školastika (10. II.) obljublja dober poletni čas. Na sv. Valentina dan (14. II.) se prične prebujati narava: »Sv. Valentin ima ključé do korenin.« V Beli Krajini je sv. Valentin celo pravi spomladni dan, katerega se ptiči ženijo. Konec februarja se zima in pomlad borita za oblast. Tedaj je prav lahko že pomlad, lahko pa tudi še trda zima. Na tej točki borbe zimskih in pomladnih vetrov za premoč srečamo enega od poslednjih zimskih svetnikov, sv. Matijo (25. II.). »Sv. Matija led razbija, če ga ni, ga pa nardi.« Na dan sv. Gregorja pa je zime konec, pa čeprav je na Jožefovo še velika vojska med vetrovi in čeprav pozneje v maju še ledeni možje straše in prekrizajo kmetu najlepše obete.

Zimski ljudski svetniki pa imajo še mnogo drugih lastnosti in čudodelnih zmožnosti. Okrog njih se ovija vse polno raznovrstnih zimskih običajev in uver, ki so izveštine svojstvena zlitina davnega primitivno-religioznega nazora in krščanskega sveta.

Med prve zimске svetnike prištevamo sv. Barbaro. Sv. Barbara je priprošnica za srečno zadnjo uro in velika zaščitnica rudarjev. Njen dan je dan zimskega čaranja. Na štajerskem začno delati nekakšen »stolec«. Delajo ga do Božiča. In kdor ta stolec nese k polnočnici v cerkev in na njem kleči, ta vidi med povzdigovanjem coprnice, ki imajo vse obraze obrnjene proti izhodu. Nekateri običaji, n. pr. štajerske kolede na dan sv. Barbare (»Bog nam daj žrebiče, teliče itd.) pričajo, da so ponekod imeli sv. Barbaro za pričetek Novega leta. — Sv. Nikolaj ali sv. Miklavž (6. XII.) je velik slovenski svetnik, ki skoraj tekmuje z veliko slavo sv. Marije Device. Sv. Miklavž je na Dolenjskem zaščitnik zoper povodnji, na štajerskem je patron »flosarjev«, v Rožu na Koroškem pa »varje holcarjev«. Na Goriškem in na Notranjskem je tudi patron mornarjev in popotnikov na morju in na suhem. Po vsem širnem svetu pa je poznan običaj, kako Miklavž v družbi angelov in parkljev hodi od hiše do hiše in obdaruje otroke. Ta običaj in še mnogi drugi izhajajo iz venca legend, ki krožijo o tem tako domačem zimskem svetniku. Ena legenda pripoveduje, kako je sv. Miklavž rešil mornarje iz viharja, druga, kako je obudil tri umorjene dijake k življenju, tretja pa zopet, kako je obdaril z doto tri uboga dekleta. — Sv. Ambroža (7. XII.) pri nas najbolj poznajo v Bohinjski Beli, kjer je patron čebel in čebeloreje. Sv. Lucija je važen čarodejen zimski dan, katerega se prične dvanaajstero

volčjih noči. — Sv. Jošt (13. XII.) je božjepotniški svetnik, ki ga praznujemo pozimi. Patron je zoper ogenj, nevihto in za dobro uspevanje zemlje. — Sv. Tomaž (21. XII.) je najkrajši dan v letu. Sv. Tomaža se je oprijela cela vrsta predstav in običajev, ki so lastni vsakemu letnemu obratu. Njegov dan velja za nesrečnega, njegova noč pa za grozno. Čehi verjejo, da se v Tomaževi noči vozi Tomaž v ognjenem vozu in da ga na cerkvenem pokopališču pričakujejo vsi mrtveci, ki jim je ime Tomaž. Eden od najpomembnejših zimskih svetnikov je sv. Štefan, ki je njegov praznik padel na davni zimski poganski praznik konj. Sv. Štefan je velik zaščitnik konj in druge domače živine. Gorenjci ga prosijo za zdravje konj in živine s tem, da mu darujejo pri »ofru« lesene ali voščene konjičke, kravce itd. V starih dobrih časih so slovenski kmetje na Kranjskem in Štajerskem prihajali na konjih k cerkvi, ki jih je potem duhovnik blagoslovil. — Sv. Janez Ev. (27. XII.) blagoslovja vino. V Ziljski dolini nesó na št. Janža v cerkev vino ali mošt, da ga duhovnik blagoslovi. Kdor to vino pije, bo znal dobro peti, je star ziljski pregovor. Tudi evangelij sv. Janeza ima posebno čarodejno moč. — Svetniški lik sv. Silvestra (31. XII.) so docela prekrili razni novoletni običaji, igre in podobno. — Sv. Trije kralji veljajo za zadnjo volčjo noč. Njih praznik prepreda vse polno običajev in obrednih poštati, ki naj med njimi omenim le dražgoško darovanje krajčkov in ziljsko Pjerhto. Velike začetne črke imen sv. Treh kraljev G + M + B na hlevih ali hišnih vratih varjejo hišo in živino pred nesrečo in boleznijo. — Sveti Anton je zaščitnik domačih živali. Na Slovenskem je v prvi vrsti znan kot patron prašičev. Legenda pravi, da se mu je hudič prikazoval in ga skušal v podobi svinje. — Sv. Boštjan je patron za neznane bolezni. — Sv. Neža je zaščitnica kokoši, v Rožu varje ovce, zato ji nosijo za ofer volno. — Na sv. Vincenca in na praznik Spreobrnjenja sv. Pavla (25. I.) v Beli Krajini ne vprezajo živine zato, da ne oboli. Svečnica (2. II.) je stari praznik očiščenja Device Marije, največje svetnice katoliške cerkve. Sv. Marija, »božja porodnica, je občna zaščitnica, ki jo ljudstva slavijo s številnimi prazniki in ki so ji posvečene mnoge cerkve po vsem svetu. Marija je zaščitnica mater in deklet, bolnikov, vojakov, popotnikov itd. Svečnico, t. j. praznik blagoslovljanja sveč pa lahko primerjamo z rimskimi Luperkalijami, t. j. s čistilnimi obredi in praznovanji svetlobe. — Na Blažovo je vsega blaga (živine) god. Atribut sv. Blaža sta dve sveči, ki se križata. Sv. Blaž je patron zoper bolečine v vratu in grlu. Legenda namreč poroča, da je sv. Blaž rešil sina neke vdove, ki se je zaradi ribje koščice v grlu skoraj zadušil. Blaževe sveče so dobre za zdravljenje vratu. V Suhem dolu pri Ločah se na sv. Blaža dan z blagoslovljenimi svečami po vratu drgnejo, da bi se obvarovali vratnih bolezni. Prav tako učinkovita je Blaževa voda ali Blažev žegen. S sv. Blažem se konča božična doba, krog božičnih praznikov je sklenjen, ljudstvo veruje, da že prihaja čas tik pred pomladjo.

Zadnji več ali manj znani zimski svetniki, ki jih praznujemo v tem prehodnem času, so: sv. Agata (5. II.), patron zoper bolečine v prsih, sv. Rotija, patron vrtnarjev in otročnic, sv. Polona (9. II.), ki preganja zobne bolečine, sv. Valentin, ki odganja božjast in bolečine v trebuhu ter naposled sv. Matija, patron kovačev in mesarjev. Za njimi je sv. Gregor, prvi spomladanski mož.

Pomlad.

Za preprostega človeka v pradavnih časih pomlad kot poseben letni čas sploh ni obstajala. Ta davni človek je čisto enostavno menil, da zimi sledi poletje. In res se še danes pričanja poletja z običaji izganjanja zime in vpeljavanja poletja. V Šleziji na priliko imenujejo cvetno nedeljo poletno nedeljo. Ime pomlad torej ni bogve kako staro ter se je pojavilo šele v zadnjih stoletjih po zgledu imen: primavera ali printemps. Najstarejša nemška beseda za pomlad je Lenz (staronemško: lenzo, leneten), ki pomeni letni čas, čigar dnevi se daljšajo. Najstarejše slovensko ime za

pomladni čas pa je vigrad, ki jo primerjamo z lat. egrediens in z avstrijsko-bavarskim »Auswärts«, t. j. ono, kar gre ven, kar je zunaj. — Kot pričetek pomladi veljajo različni dnevi, ki pa so predvsem odvisni od geografskega položaja in klime. Tako se v južnih krajih že s Svečnico pričanja pomlad, ponekod že »sv. Matija led razbija« itd. — Pomladanske svetnike pa v glavnem razdelimo v štiri skupine, in sicer: 1. v ledene in deževne gospode in gospde, 2. v predhodnike in prve znanilce pomladi, 3. v osrednje pomladanske svetnike in pospeševalce zemeljske plodnosti, 4. v razne več ali manj značilne pomladne svetnike.

Najprej o prvi skupini. Vsak prav dobro pozna te ledene in deževne može. To so trije latinci, strogi in mrki gospodje ali gosposki t(e)rjaci (trijaci) imenovani: sv. Pankracij, Servacij in Bonifacij. V pratiki si drug drugemu podajajo roke, kajti praznujemo jih kar po vrsti 12., 13. in 14. maja. Slovensko ljudstvo običajno takole modruje o teh gosposkih t(e)rjaci: »Sv. Pankracij, Servacij, Bonifacij so ledeni radi vsi, če pa prej slane ni biló, tud' pozneje ne bo mrazilo.« »Po sv. Servati ni mraza se bati.« Najnevarnejši gospod med to trojico je Servacij, ki je bil v starejših časih edinole on odgovoren za vso škodo, ki jo je kmetu povzročil majski mraz. — Kakor Pankracu, Servacu in Bonifacu, prav tako kmet ne zaupa mnogo sveti Zofiji (15. V.). Zofka je navadno hudó mokra in ledena gospa. Pri nas se je drži krepkejši vzdevek: »ta oscana Zofka«. Slovenski pregovor pravi, da sv. Filip napija, Zofija pa popiva. — Pozneje, 8. junija, praznujemo še enega pomladno-deževnega svetnika, sv. Medarda. Legenda pripoveduje o njem, da je nad njim zmerom plaval orel in ga ščitil s svojimi perotmi pred dežjem. Zato da je sv. Medard patron za deževje. Splošno pa vsi ljudski pregovori, med njimi tudi slovenski, izražajo vero, da ni dobro, ako na sv. Medarda dežuje: »Če se Medard kislo drži, do konca meseca ni sončnih dni. Kakršen je dan sv. Medarda, takšnih dni je cela garda. Če na sv. Medarda dan deži, se grozdje do brente kazi.« — Po vsem tem ti ledeni in deževni svetniki: Pankracij, Servacij, Bonifacij, Zofija in Medard, predstavljajo na svoj način senčno, slabo stran pomladnega časa. Oni so leden in deževen obraz pomladi, ki prinaša prej nevarnosti kot pa srečo in blagoslov.

Zato pa so naslednji svetniki v okviru druge skupine predhodnikov in prvih znanilcev pomladi mnogo svetlejši, veselejši in darežljivejši. Poleg sv. Kunigunde ali svete Kungote (3. III.) in 40 mučenikov (10. III.) prištevamo k tej skupini v prvi vrsti: sv. Gregorja, sv. Jožefa, sv. Jero, sv. Benedikta in sv. Marijo. Sv. Gregor (12. III.), svojčas patron dijakov, šolarjev in središče šolskih praznikov, je prvi vigrad mož. V Zilji in v Beli Krajini se na Gregorjevo ptiči ženijo, otrokom pa pravijo, da je ta dan za vsakim grmom štrukelj ali povitica. Kako sv. Gregor prepodi zimo in prinese v deželo zeleno pomlad, prav lepo razvidimo iz ljudskih običajev, ki so doma na Gorenjskem: v Trziču, Kropi, Kamni Gorici, v Cerkljah in drugod. Na večer pred sv. Gregorjem spuščajo otroci v potok papirnate barčice sv. Gregorja (»gregorčke«), ki nosijo prižgane svečice. Ta gorenjska otroška igra ima mnogo podobnosti z nošenjem razsvetljenih papirnatih cerkvic v Železni Kapli na Koroškem ter simbolno odpravlja zimo. — Tudi sv. Jožef (19. III.), stari patron kranjske dežele, je na prehodu med zimo in poletjem. Sv. Jožef je merodajen za vreme: »Kakor je vreme na Jožefovo, bo do sv. Matevža in kakor je na sv. Matevža, bo do sv. Jožefa.« — »Toda če ne prej, na sv. Jedrti dan, gotovo gorka sapica pripihlja.« Sv. Jedrt (17. III.) ali sv. Jera (sv. Gertruda) je bila zlasti v starih, prejšnjih časih zelo priljubljena in čaščena slovenska svetnica. Bila je brabantka opatinja in irski misijonarji so zanesli njen kult na Tirolsko, odkoder se je porazširil na Koroško in še dalje k nam na Kranjsko in Štajersko. Naše stare kmečke pratike so upodabljale njen dan s predilno preslico, katere se drže miši. Legenda pripoveduje, da je hudič v podobi miši zamlan skušal sv. Jero razdražiti pri preji. Z molitvijo in potrpljenjem je sv. Jera pregnala hudičevo miš in tako postala

Sv. Florijan v Tomažji vasi pri Beli cerkvi na Dolenjskem.

zaščitnica pred škodljivo mišjo zalego na polju in v hiši, hkrati pa velika zaščitnica predic. Na dan sv. Jere prično delati na polju in na vrtu, kolovrati morajo počivati v znamenje, da je zimske preje konec. Končno naj pripomnim, da je sv. Jera na Notranjskem velika varuhinja popotnikov. — Sv. Benedikt (21. III.) prinaša enakost pomladnega dneva in noči. Ze v imenu Benedikt, t. j. benedicere — blagoslavljanje — je izražena vsa služba, ki jo na pragu pomladi opravlja sv. Benedikt. Na Štajerskem na njegov dan blagoslavlja kadijo za krave, različna zelišča in korenine. — Oznanjenju Marije Device (25. III.) pa pravijo v Rodiku na Krasu »ognjenica« zato, ker mislijo, da tega dne pade na zemljo nebeški ogenj, ki prešine vsako semensko zrnce, da more kaliti in rasti.

K osrednjim pomladanskim svetnikom pa prištevamo: sv. Jurija, sv. Marka, sv. Filipa in Jakoba, svetega Florijana ter sv. Urbana. — Največji med njimi je brez dvoma sv. Jurij (24. IV.). Kajti »Jur je bul k vse ti druge, pravijo v Rožu. Sv. Jurij, premagavec zmaja, in njegov dvojnik Zeleni Jurij, oba sta velika oznanjevalca pomladi in nosilca pomladnega sonca v deželo. Jurij je kmetско božanstvo, je dobri duh poljedelca, kajti Georgius to je oni, ki zemljo obdeluje, sv. Jurij, Jarilo, to je posebljeno mladoletje. »Na šent Jurjev Bog zemljo žegna,« trdijo v Rožu. Zime je resnično konec, ker »sv. Jur žene babe skoz dur.« — Sv. Marko (25. IV.), v Benetkah zelo čaščen svetnik, je od sile pomemben za kmetijstvo. Njegov praznik utegne biti včasih usoden vremenski dan, ki kmetu mnogo škoduje. Značilne za sv. Marka so posebne prošnje procesije za plodonosen dež in za uspešno setev. Po ugotovitvah narodoslovcev je ta Markova prošnja procesija mnogo starejša nego dan sv. Marka. Ze v poganskem Rimu so namreč

praznovali tkzv. robigalije z velikim obhodom, da bi izprosili od bogov pomoč za dobro in uspešno setev. Podobne obhode po tratah in poljih najdemo pri starih Slovanih, Keltih in Germanih. — Medtem ko so Pankracij, Servacij in Bonifacij gosposki t(e)rjaci, pravi naš kmet sv. Filipu in Jakobu (1. V.) ter sv. Florijanu (4. V.) kmečki t(e)rjaci. Oni trije gosposki zato, ker se mrzlo in neprijazno drže ter kmetu ne prinašajo blagoslova. Kmečki t(e)rjaci pa so pravi pomočniki in rešitelji ter poznajo kmetove križe in težave. Kmečki t(e)rjaci so že globoko v pomladi in prvi uspehi kmetovega dela morajo biti že tu. »O Trjaci mora bit še voz slame in voz mrve.« — Nekaj običajev prvega majnika pa se je naravno ovilo tudi okrog sv. Filipa in Jakoba. Takó postavljajo Belokranjci tkzv. »filipaše«, t. j. vrata ovijejo z bukovimi in brezovimi kitami. — Sveti Florijan (4. V.) varje slovenske kmete pred časnim in večnim ognjem. Na premnogh naših hišah, hlevih in kozolcih (logaško-vrhnjski okraj!) ugledamo sv. Florijana, vojaka, kako iz golide izliva vodo na gorečo hišo. V slov. običajih na Florijanovo pa so ohranjeni poslednji preostanki kulta ognja. V Mežiški dolini mora n. pr. speči vsaka gospodinja na čast sv. Florijanu rumene »snite«, ki morajo biti prav take barve kakor je žerjavica. Dolenjci verjejo, da je fižol dobro saditi na dan sv. Florijana. — Proti koncu maja je sončna prigrévec vse večja, učinkovitejša in dobrodejnejša, zlasti za vinsko trto. Zato je sv. Urban (25. V.) patron viničarjev in vinogradov. Slov. pregovor pravi: »Če na Urbana sonce sije, jesen polne sode nalije.«

Preostaja nam končno zadnja skupina več ali manj izrazitih pomladnih svetnikov, ki pa zopet po drugih službah, lastnostih in legendah vhaajo v naš ljudski svet. Tu moramo mimo sv. Gabrijela in sv. Tiburcija v prvi vrsti omeniti sv. Janeza Nepomuka (16. V.), vodnega ali bolje mostnega svetnika. Poznana je legenda o kralju Vclavu, ki je ukazal svetnika zaradi spovedne molčečnosti vreči v reko. Pri nas ga časté med drugim zlasti v Kropi na Gorenjskem. Na njegov dan izvajajo kropenski otroci na treh mostovih posebno mostno igro. — Naposled ne smemo prezreti sv. Izidorja (15. V.), zaščitnika kmetov, varuha živine, zlasti ovc pred lačnimi volkovi. Poznana je slovenska ljudska pesem:

Svet' Izorius ovčice pasel,
lepo žvižgal, lepo pel.

Značilna in stara slovenska svetnika sta sv. Primož in Felicijan (9. VI.), ki skrbita za ajdo in ščitita kmetovo hišo in polje pred strelo in točo ter prehudim pomladnim deževjem. Zadnji pomladanski svetnik pa nikakor ni sveti Primož, nego sv. Anton Padovanski (13. VI.), ki že napoveduje prihod novega letnega časa, poletja. Sv. Antona Padovanskega slavijo marsikje kot velikega patrona živine, zlasti konj.

Poletje.

V imenu poletja tiči spomin na prvotno naravno razdvojbo leta v poletje in zimo. Z astronomskega vidika traja poletje od 21. junija do 22. septembra, toda naše kmetско ljudstvo ima za poletne mesece junij, julij in del avgusta. Poletje je čas vročine, čas težkega poljskega dela, ki kmetu nikakor ne dovoljuje, da bi preveč slavil praznike teh ali onih svetnikov. Zdaj, ko mu je žetev zagotovljena, pač nima nobenega vzroka, da bi prosil svetnike za uspevanje setve. To je počenjal pozimi, ko je svetnike in svete dogodke častil s posebnimi prazniki ter se hkrati posluževal raznih obrambnih sredstev zoper zle duhove. — V tem pa je ravno veliko nasprotje med zimo in poletjem na kmetih: zima je čas kmečkega brezdelja in velikih praznikov, poletje pa izvečine čas težkega dela in malega števila praznikov. — Slovenske poletne svetnike pa lahko razdelimo v tri skupine: 1. v naturne ali poglobitve poletne svetnike, 2. v kulturne slovenske svetnike in

kranjske pomočnike in 3. v razne preostale svetnike.

Poglavitni poletni svetniki so: sv. Vid, sv. Janez Krstnik, sv. Marjeta, sv. Elija, sv. Jakob, sv. Ana in sveta Marija Dev. (Veliki Šmaren). — Sv. Vid (15. VI.) je znan na Slovenskem kot patron živine (konj). Njegov svetniški atribut je tudi črn petelin. Petelin pa je oznanjevalec svetlobe, zaradi česar nekateri domnevajo, da je sveti Vid zamenil slovanskega boga Svetovida. Sv. Vid je Belokranjecem dober za bolne oči, mimo tega pa je, važen za vreme in letino. »Če trs pred sv. Vidom ocvéte, dobrega vina nadejati se smete.« Ali: »Megla sv. Vida in turška vojska se vzameta. — Megla na dan sv. Vida, je pšenica malo prida.« — Zakaj sv. Janeza Krstnika (24. VI.) praznujemo ravno na kresni dan, ne vemo točno. Nekateri razlagajo, da zaradi tega, ker je bil »svetilnik človeštva«. Baje so bile njegove kosti pri Sebasti v ognju sežgane. Naj bodo te razlage take ali drugačne, dejstvo je, da si kresa brez sv. Janeza Krstnika nikakor ne moremo predstavljati. Kar je sv. Jurij spomladi, to je sv. Janez Krstnik poleti. Veliko je običajev in verovanj, ki so v zvezi z Janezom Krstnikom, z njegovim kresnim večerom ter dnem. Omenim naj zgolj ivanjske ali šentjanžove rože, kresovanje ter raznovrstne kresne pesmi, ki v njih nastopa svetnik sam kot krstitelj. — Sv. Marjeta (13. ali 20. VI.) ali sveta Margeta pase kače. Globoko v poletju smo. Na njen dan prično ponekod žeti. Važna je za vreme oz. letino: »Ako je sv. Marjete dan deževen, lešnik tisto leto bo črviven.« — Sv. Elija (20. VII.) poseiblja poletno grmenje. Njegov dan je dan poletnih strel. Kadar grmi, pravijo Belokranjci, se vozi sv. Elija po nebu. Sv. Jakoba st. (25. VII.) je zlasti proslavila božja pot v Kompostelji na Španskem, kamor so

Sv. Elija iz Šice pri Krki.

Sv. Janez Krstnik od Sv. Janeza pri Bohinjskem jezeru (sedaj v Narodni galeriji v Ljubljani).

tudi Slovenci romali. Sv. Jakob je patron romarjev, pa tudi dobre žetve. »Čisti zrak o sv. Jakobu ti žitne shrambe polni.« — O sv. Ani (26. VII.) je zrela pšenica za pogače, zato ji pravijo pri nas pogačarka. Sv. Ana je zaščitnica mater, ubogih in rudarjev. — Vnebovzetje Marije Device ali Veliki Šmaren (15. VIII.), ki ga praznujemo tik pred koncem poletja (često že v jeseni), je največji in najstarejši Marijin praznik. Slovenski kmet verje, da je ta dan takó velik praznik, da se ne smejo kače plaziti po zemlji, ampak po drevju. Človek ne sme ta dan ničesar delati, da ga ne zadene kakšna nesreča. Rože Velikega Šmarna so zdravilne. V Motniku verjejo, da so rože, med šmarnimi mašami nabrane, potlej za vsako zdravilo. — Simboličen okras šmarne poletne sv. Marije Device pa ni majniško pomladno zelenje in cvetje, nego — plašč iz žitnega klasja.

V drugo skupino poletnih svetnikov pa uvrščamo poznane štiri slov. kulturne svetnike: slovanska brata sv. Cirila in Metoda (5. VII.), sv. Mohorja in Fortunata (12. VII.) ter pomočnika kranjske dežele sv. Ahacija ali Ahca (22. VI.). Predvsem sv. Ciril in Metod nista toliko ljudska svetnika, okrog katerih bi se spletel venec legend, verovanj ali običajev, kolikor slovanska narodna svetnika, ki nas spominjata našega slovanskega rodu, jezika in zavesti. In zažiganje kresa na praznik sv. Cirila in Metoda dobiva v tem svoj smisel. Sv. Mohor je patron naše Mohorjeve družbe in njene ljudske knjige, ki je našla pot v sleherno slovansko kmečko hišo. Sv. Ahac pa je dvakrat obvaroval Kranjce pred krvoločnimi Turki, zato zasluži, da ga imenujemo pomočnika kranjske dežele. Nekdaj je bil sv. Ahac zapovedan praznik na Kranjskem.

Preostalih poletnih svetnikov se bomo dotaknili po vrsti. Sv. Janez in Pavel (26. VI.) sta štajerska varuha

Sv. Krištof iz Visokega pri Kranju.

pred točo in strelo. »Če sta sv. Peter in Pavel (29. VI.) jasna, bo letina krasna. Sv. Peter je na Kranjskem patron ključavničarjev. — Sv. Urha (4. VII.) spoznamo po škofovski obleki in po ribi, ki jo svetnik drži v roki. Sv. Urh kaže pase, patron je tudi za razne telesne slabosti. — Starodaven pohorski pomočnik je sv. Areh (sv. Henrik) (15. VII.), ki pomaga v trebušnih boleznih. — Sv. Aleš (17. VII.) je patron beračev. — Na dan sv. Marije Magdalene (22. VII.) se zrele dróbnice, zato ji pravijo drobníčarka. »Ako se sv. Magdalena solzi, rado potem še bolj deži.« — Sveti Krištof (25. VII.) je dober za zadnjo smrtno uro. — Na dan sv. Ožbolta (5. VIII.) se moli za denar in za pšenico. (Rož.) V Zilji pa je sv. Ožbolt tudi pomočnik v morskih nevarnostih. — Sv. Lovrenc pa že na tistem oznanja novi jesenski letni čas.

JESEN.

Naše ljudstvo je uverjeno, da jesen nastopi že 10. avgusta s sv. Lovrencem in jenja konec novembra s sv. Andrejem. Dva velika svetnika sta važna in merodajna za lepo jesensko vreme: sv. Lovrenc (10. VIII.) in sv. Jernej (24. VIII.). V Rožu pravijo: »Svet Patruš (t. j. sv. Jernej) je prvi jesenski mož, ki pride v kožuho.« S sv. Lovrencem nastopi že hladno vreme, ki pomeni konec kopanja: »Lovrenc v vodo kamen vrže, ne hodi v njo, mrzla je že.« Dan sv. Matevža (21. IX.) že pade na začetek astronomske jeseni. Ljudski izrek modruje o njem: »Če je sv. Matevž vedrén, prijetna bo jesen.« Naslednji sv. Mihael (29. IX.) dokončno zaključí poletno dobo, kajti »sv. Mihael leto za pašo zapre, sv. Jurij ga pa odpre.« Dalje je še sv. Uršula (21. X.) merodajna za jesen: »Kakršno vreme sv. Uršula prinese, takó se rado vso jesen obnese.« Takoj za sv. Uršulo pa priromajo svetniki, ki so prav za prav višek in hkrati nekak konec jeseni ter vrhu tega napovedovalci zime. Ze sv. Simon in Juda (28. X.) se s snegom probuda. »Kakršno je vreme na dan sv. Lenarta (6. XI.), takó bo do božiča.« Sv. Martina (11. XI.) prištevamo med pglavitne jesenske svetnike. Toda tudi on, ki je tako rekoč poosebljena jesen, poosebljen jesenski praznik, stoji na pragu

zime ter jo oznanja. Nikjer se dva letna časa tako tesno ne stikata in si podajata roke kot ravno jesen in zima v novembru. Naše ljudstvo sklepa: »Če je na sv. Martina dan lepo, bo za tri dni sneg.« Dalje: »Za soncem sv. Martina takoj pride sneg, zmrzlina.« Nadaljnji svetnik Klement (23. XI.), ki ga Gorenjci (Mojstrana, Rodnje itd.) zelo časté in ki krožijo o njem premmoge legende, stoji tudi v znamenju začetka zime. Prav tako sv. Katarina (25. XI.), zlasti pa sv. Andrej (30. XI.).

Ljudski jesenski svetniki pa ne merijo zgolj vremena in ne določajo letnih časov, oni zmorejó še vse kaj drugega. — Jesen je letni čas, ki je v njem sadež zrel. Jesen je čas žetve, trgatve, obiranja jabolk in pukanja repe. Jesen je velik klavni čas. Jeseni pridejo na mizo koline, Martinova gos in kozarec novega, mladega vina. Jesen je čas smrti, praznovanja Vernih duš in vseh svetnikov. Jesen pobere mnogo bolnikov, zato se je ljudska medicina boji. Jesen je dober in kaj pripraven letni čas, da preprosto ljudstvo zbira zdravilna zelišča in koreninice. Dalje so Indijci, Slovani in Germani prepričani, da je pozna jesen godna za ženitev in to predvsem iz gospodarskih oziróv; skednji, kaže in kleti so namreč polni jesenskega pridelka. — O vseh teh jesenskih dejstvih in dogodkih nam na svojstven način poročajo jesenski ljudski svetniki, ki jih je kmetsko ljudstvo prestavilo prav v sredo svojega življenja in svojih odnosov do zemlje in njenega sadu.

Za sv. Lovrenca, nekdanjega patrona zoper ogenj, je grozdje mehko, viničar si obeta sladko vino. Sv. Rok (16. VIII.), sv. Kozma in Damjan (27. IX.) ter št. Ilm, sv. Tilh ali sv. Tilen (sv. Egidij 1. IX.) in drugi so patroni

Sv. Martin iz Podzida pod Trojanami.

zoper boleznim in razne bolečine, ki jim odpira jesen duri na stečaj. — Hlapci in dekle so jeseni v času žetve opravili veliko delo. Njih zaščitnica je sv. Notburga (13. IX.), poznana po legendi o srpu, ki je obvisel v zraku, ter po lepi sliki Janeza Šubica v Bukovju pri Poljanah. 29. avgusta je dan obglavljenja sv. Janeza. Ljudstvo je glavo tega svetnika navezalo na jesensko zeljnato glavo. Tega dne se zelje ne sme sekati, ker potem gnije. — Sv. Mihael, ki je Rusom to, kar je bil Grkom in Rimljanom Karon in ki prevaža po ruski veri duše pravičnikov čez ognjeno reko v onkrajnost, je Slovencem znan iz raznih ljudskih pesmi, v katerih »duše vagajo«. Sv. Mihael je patron vitezov, vojakov, društev, duš v vicah ter za dobro in lahko smrt. Ob sv. Mihaelu so zrela jabolka in hruške. V Rožu pravijo: »Svet Mšov je vse hruške zmeščow.« — Sv. Koloman (13. X.) je poznan po svojem Kolomonovem žegnu, t. j. po knjigi zagovorov, zaščitnem besedilu zoper ogenj, tatove, nevihto, oteklino, prisade in razne bolezni. Naši stari kmetski očanci še dandanes zagovarjajo iz tega Kolomonovega žegna. — Sv. Gal (16. X.) je patron čebel in sladkega jesenskega medu. — Sv. Luka (18. X.) je izrazit jesenski svetnik. Patron je volov in mesarjev. Za sv. Luka in sv. Uršule se puli ali puka repa: »Sv. Luka repo puka. Sv. Lukež, repni pukež.« — Sv. Uršula je tudi priprošnjica za ugodno ženitev. Sv. Lenart je patron živine. — Dober pomočnik kmetov in drvarjev je med drugim sv. Volbenk ali sv. Bolfenk (31. X.). — Sv. Martin, usmiljeni in radodarni vojščak na konju, pozneje pa škof, je nedvomno največji jesenski svetnik. Sv. Martin je patron vojakov, živine, konj ter pastirjev, kar vse lahko razložimo iz njegovih legend. Sv. Martin pa je dalje patron plodonsosti in vinske trgatve — same jesenske resničnosti, ki pa jih v legendi ne najdemo zapisanih. Tako se je sv. Martin v teku časa izoblikoval v dvojno podobo. Prva je odločno krščansko-legendarja, druga pa je obredno-jesenska, jesenski mitos, ki je njegovo ime na kratko: Dijoniz. Nekaka vez med tema dvema svetnikovima podobama pa je — gos. Gos ima po eni plati svoje izhodišče v legendi, po drugi pa v davnih jesenskih žrtvenih obredih, sredi katerih je bila ona pomembna daritvena žival.

Jesenska daritvena gos je prisposoba ubitega žitnega duha ali demona rastlinstva. Martinova gos pa je še v današnjih časih živa prisposoba jesenskega odmiranja prirode in središčna os jesenskega žetvenega in trgatvenega slavlja. V preteklih časih so prav na Martinovo klali krave, vole in prašiče, meso pa obesili v dimnik kot zalogo za zimo. Sicer je bilo to klanje resno delo, a človeku je godilo, da je nekaj takoj pojedel. Na tak način se je pretvoril Martinov dan v praznik, v pojedino. Do Martina spitana gos je postala znamenje tega dne. Slastna pečenka pa kliče po kozarcu dobrega vina in sv. Martin temu klicu do naših dni kar najbolj ustreza. Saj je znano, da sv. Martin krščuje mošt takó, da ga izpreminja v vino. — Ne samo gos, važna in celo preroška je njena prsna kost. Po gosji prsni kosti ugibljejo pri nas na kmetih, kakšna bo neki zima. Če je kost svetla in čista, bo huda zima in zapadlo bo mnogo snega.

In sv. Andrej je dejansko zadnji jesenski svetnik. Ker se njegov praznik skoraj ujema z začetkom cerkvenega leta, z adventom, je zaradi tega prevzel mnogo novoletnih običajev in prerokovanj. Sv. Andrej velja za uspešnega ženitvenega posredovalca. Na štajerskem verujejo: Če hoče dekle zvedeti, kdo ji je namenjen za ženina, naj se ob sv. Andreju pošteno posti. Samo pred spanjem sme pozobati tri pšenična zrna in ponoči se ji bo prikazal v sanjah bodoči ženin. — Sv. Andrej je tudi patron ribičev. — Za tem svetnikom naletimo na sv. Barbaro, sv. Lucijo in na sv. Miklavža, ki pa nas opozarjajo, da smo že v zimi.

...Listi v koledarju se obračajo, pred nas pa spet prihajajo znani svetniki in svetnice prav po zakonu in ritmu prirode in letnih časov. Starost stoletij se jih drži, a zmerom so novi in pomlajeni. Naj zgubi kmečko ljudstvo stik s svojimi domačimi svetniki in s starimi, iz roda v rod pre-

Sv. Miklavž nad Kresnicami ob Savi

(spodaj vleče živina ob savskem bregu natovorjen splay, nad njim železn. lokomotiva, ki splavarjem prinaša pogubo).

hajajočimi navadami in običaji, zgubi hkrati ljubezen do svoje zemlje in domačije. In prav to je nekaj najlepšega na ljudskih svetnikih: oni niso zgolj všemogočni posredniki med Bogom in človekom, oni so večno živa in trdna vez med kmetom, njegovo zemljo, domačijo in živaljo.

(Slike k temu članku so z izjemo sv. Jurija in spodnjega dela slike sv. Miklavža prvič objavljene.)

»Hiša brez molitve in pa polje brez dežja. Kjer gospodar le gromi in kolne, pa malo moli, tam sv. Duh ne prebiva. Blagor hiši, soseski, celi deželi, ki ima pravega moža poglavarja. Naj bi se tudi svet podrl, moža, ki trdno v Boga zaupa, bo Bog ohranil. Možje, zdaj pokažite, da ste možje, in lep zgled svojim domačim dajte! Vi ste svoji hiši oko in luč.«

Anton Martin Slomšek